

KULTURNO NASLEĐE I KOSOVSKA KRIZA

Jovan ĆIRILOV

Naravno, da je pitanje zaštite i očuvanja srpskog kulturnog nasleđa u tesnoj vezi sa globalnim političkim rešenjem problema Kosova, ali se ne može čekati da se kosovsko pitanje konačno i u celini reši, pa da se tek onda pristupi pitanju opstanka i dalje sudbine tog nasleđa.

LAN-POL SARTR JE U JEDNOM INTERJU izjavio da su bliskoistočna kriza i sukob Izraela i Arapa toliko složeni da će trajati duže od naših života. Što se njega tiče bio je u pravu. Umro je iste 1980. godine i meseca kad i Josip Broz Tito, a kriza, pored nekih pomaka, traje i dan danas.

Bojim se da to pesimistično predviđanje sa puno razloga može da se odnosi i na kosovsku krizu i na odnose Srba i Albanaca na Kosovu i Metohiji.

Nije reč o dokumentima koje donosi međunarodna zajednica, o novim rešenjima koja će biti zapisana na papiru i izglasana, niti o odlukama koje će doneti pojedine instance na samom Kosovu ili u Republici Srbiji, kao i države različitih geopolitičkih interesa i položaja. Reč je o samoj suštini problema stvorenih kolopletom složenih odnosa naroda na Balkanu, a pre svega na samom Kosovu i Metohiji. Njih ne mogu da reše nikakvi izglasani dokumenti, ni stari ni novi, pa čak ni oružane snage, bilo da je reč o međunarodnim snagama, snagama susednih država i teritorija, niti po mir opasne potencijalne paravojene snage nacionalnog i nacionalističkog opredeljenja. Ove poslednje bi htele da svoje polaganje prava na teritoriju i Gordijev čvor kosovskog problema reše sabljom, to jest oružjem i klasičnim metodama terorizma, najčešće sa sloganima oslobodilačkog pokreta ili zaštite istorijskih ili etničkih granica. To na kosovskoj stani. A na srpskoj, mnogo slabije i utišane paravojne snage slično misle da je oružjem moguće braniti svoje interese i budućnost Kosova po njihovoj meri.

Koliko god složenost problema izazivala pesimistička predviđanja, to ne znači da ne treba ništa preduzimati, jer oklevajući skrštenih ruku problem postaje sve veći i sve nerešiviji.

Svima je u interesu da se to pitanje ne samo reši nego i rešava, a pre svega narodima koji žive na Kosovu i Metohiji, bilo da su većinsko ili manjinsko stanovništvo.

Većinskom albanskom stanovništvu se žuri da svetske sile ne bi jednog trenutka odustale od spremnosti da raznim metodama prenebregnu, ne samo Rezoluciju

Saveta bezbednosti br. 1244, nego i princip nepromenljivosti granica, koji možda prvi put u istoriji Evrope obezbeđuje mir. Želja za promenom granica redovno se pretvara u rat za teritoriju koji god bio *causus belli* ili dublji materijalni i istorijski razlozi rata. Političari se danas trude najsloženijim misaonim akrobacijama da dokažu da slučaj osamostaljenja Kosova, dakle još jedne albanske države, menjanjem postojećih granica u Evropi nije isto što i izdvajanje recimo nekih kavkaskih teritorija sa većinskim stanovništvom na nekoj užoj teritorije ili Baskijaca u Španiji, Korzike u Francuskoj ili Kurda tamo gde u Aziji žive u više zemalja bez svoje države.

Srbima na Kosovu ne odgovara osamostaljenje najpre zbog gole egzistencije u sredini koja je obostrano preopterećena nacionalnom netrpeljivošću, stvorenom viševjekovnim sukobima koji vrhune u naše vreme. S druge strane, Srbima nikako ne odgovara prepuštanje svog dragocenog kulturnog nasleđa onima čiji ekstremni elementi ruše to nasleđe, što čak i demokratski orijentisani Albanci koriste kao argument da se izbore za nezavisnost Kosova, mada naglašavaju da bi i pismeno garantovali čuvanje srpskog srednjovekovnog nasleđa po sticanju nezavisnosti. Jedan deo Srba ne smatra to dovoljnom garancijom.

Amerikancima, pre svega onima koji su danas na vlasti, žuri se da skinu jedno goruće pitanje sa dnevnog reda u svetu, ne trudeći se da suviše argumentuju tezu da je menjanje granice u južnoj Srbiji nešto drugo nego bilo gde na svetu. Otvorena naklonost prema kosovskim Albancima im dobro dođe za to da „neutrališu“ svoje teškoće sa narodima muslimanske veroispovesti na raznim tačkama po mapi sveta, i sebe prikažu kao silu koja nema ništa protiv muslimana. Time prenebregavaju činjenicu da Albanci i na Kosovu i u samoj Albaniji ne igraju na tu kartu, jer nisu verski orijentisani iz raznih istorijskih razloga. Amerika, pored toga, kosovske „tr-zavice“ smatra sukobom niskog intenziteta, što je prirodno ako imamo na umu da u Iraku ginu na desetine američkih vojnika dnevno, što je nekada bilo nezamislivo. Nije davno prošlo vreme kad se pogibija jednog američkog vojnika negde u dalekim zemljama u odbrani demokratskog viđenja sveta završavala državnom sahranom uz sve počasti.

Rusi imaju dosta lagodnu poziciju i njima odgovaraju oba ishoda – i nezavisnost Kosova i propast tog koncepta. Neki dobitak koji bi izdejstvovali u korist Srba podigao bi im rejting, pre svega kod Srba, a i kod pristalica globalizma, što je dobro u odnosu na protivraketo okruženje u drugim slovenskim zemljama, a i kao element tvrde igre sa Amerikancima koji je poslednjih meseci ozbiljno na dnevnom redu. Osamostaljenje Kosova bilo bi opet dobrodošao presedan koji bi se upotrebio u slučaju onih kavkaskih oblasti u kojima kao većina živi manjina u odnosu na celu državu, a traže otepljenje, na primer u Nagorno-Karabahu (kao što su Albanci manjina kad se posmatra Srbija u celini, a većina kad se Kosovo posmatra odvojeno). Te oblasti žele otepljenje od matičnih zemalja s namerom da se na kraju priključe

Rusiji, čiji političari opet tvrde da su dovoljno veliki da ih to previše ne interesuje. A političarima, kao što je poznato, nije baš verovati na reč.

Osim života u bukvalnom smislu reči, slobode kretanja i gole egzistencije, najveći problem za Srbe na Kosovu je i srpsko srednjovekovno kulturno nasleđe, koje nije ništa manje ugroženo nego oni sami. Ono je ugroženo upravo time što je dragoceno, što je za Srbe živi dokaz njihovih istorijskih prava na Kosovu. To nasleđe je ugroženo u upravnoj srazmeri sa njegovim značajem kao svetske vrednosti, priznate od strane UNESKA u slučaju četiri najmarkantnija primera – manastira Dečani, Gračanice, Pećke patrijaršije i hrama Bogorodice Ljeviške. Zato je i stavljeno na ekskluzivnu listu UNESKA, i to ne samo kao svetska kulturna baština, već i kao *ugrožena* baština.

Uništavanje i teška oštećenja 153 svetinje srpskog srednjovekovnog nasleđa od 17. do 19. marta 2004. godine, bilo je osvetnički gest albanskih ekstremista, ali i čin kojim se želelo da se iznudi nezavisnost. Crkve i manastiri postali su taoci političke strategije i još uvek su u tužnoj ulozi sredstava kojima se ucenjuje svetska zajednica. Čak i umereniji albanski krugovi, podsećaju svet na martovsko uništavanje srpskih pravoslavnih svetinja, opominjući tako i svetsku javnost i Srbiju šta se može desiti „mimo njihove volje“. Jedan deo svetske javnosti na Zapadu mogućnost ponovnog nasilja nad kulturnim pravoslavnim spomenicima i nealbanskim življem čak upotrebljava kao argument da treba što pre primeniti Ahtisartijev plan o nezavisnosti Kosova, umesto da energično zauzme stav da terorizmom albanska strana ne može i ne treba ništa da dobije, nego samo da izgubi. Time se, naravno, podstiču ne samo pretnje, već i moguća repriza marta 2004.

A sad je na redu pitanje kako izaći na kraj sa celim ovim kolopletom problema, koji, nimalo slučajno, svima izgleda gotovo nerešivo. Naslovom ovog napisa obavezao sam se da se usredsredim na pitanje ugroženog srednjovekovnog kulturnog nasleđa na Kosovu i Metohiji.

Naravno, da je to pitanje u tesnoj vezi sa rešenjem celokupnog problema. Ali je takode sigurno da se ne može čekati da se reši kosovsko pitanje u celini, pa da se tek onda pristupi rešenju sudbine tog nasleđa.

Pre svega treba omogućiti da to nasleđe opstane. Njega valja štititi iz meseca u mesec, iz dana u dan, kako god se i kad god se rešavalo globalno političko pitanje.

Na ruku očuvanju svakako ide ozakonjena i jasno formulisana spremnost svetske zajednice na čelu sa Uneskom, a posebno njegovog generalnog direktora Koićire Macure, da se srpsko srednjovekovno nasleđe sačuva ne samo od rušenja, već da se sačuva i od zuba vremena. U tom pravcu je mnogo učinjeno (između ostalog, organizovana je i donatorska konferencija u sedištu Uneska u Parizu sa g-đom Macurom kao predsedavajućom), ali uz velike teškoće. Najčešće se svakom efikasnijem rešenju ispreče problemi komunikacije, pristupa objektima, pitanje nadležnosti, nosilaca rekonstrukcije, razlike u konceptima, kako na planu politike, tako i na stručnom planu oko stepena rekonstrukcije i obnove oštećenih objekata, kao i pretenzije raznih

instanci da se preko njih koriste raspoloživa sredstva prikupljena sa raznih strana za radove na obnovi i održavanju verskih objekata.

U samom krilu Srpske pravoslavne crkve, kao vlasnika svih pravoslavnih objekata na Kosovu i Metohiji postoje ozbiljne razlike o gotovo svakom navedenom pitanju, o kojima je naša javnost delimično upoznata preko medija.

Izlaganje svih nijansi razlika u mišljenju koje su se pojavile na ovom planu zahtevalo bi posebnu studiju. Ali u najosnovnijim crtama može se reći, da su se u praksi u krilu crkve pojavile dve „škole“ mišljenja. Jedni su za to da se iskoristi svaka dobra prilika da se hramovi obnove i održavaju, a drugi za to da saradnju sa lokalnom vlašću treba svesti na najmanju meru, jer bi svaki nesmetani rad na obnovi, uz saglasnost privremenih organa valsti na Kosovu, bio dokaz da su kosovski Albanci ispunili bitne elemente standarda, koji su daleko od ispunjenja čak i u osnovnim elementima na planu bezbednosti srpskog življa, nesmetanog kretanja i slično.

Kad su u pitanju stručni krugovi zaštitara i restauratora, kao i istoričara umetnosti postoji latentni spor o meri i metodama rekonstrukcije i obnove, što se u pojedinim slučajevima poklapa sa opisanim razlikama u krilu crkve, ovoga puta sa akcentom na stručne teme.

Poseban problem u odnosu na srednjovekovno nasleđe čini obavezna procedura oko onih spomenika koji su na UNESKOvoj listi svetske baštine. Ništa se ne može konkretno preduzeti na srpskoj, a i na albanskoj stani, bez saradnje svetskih stručnjaka koje imenuje Unesco, kao ni bez Srpske pravoslavne crkve kao vlasnika svih crkvenih objekata, a u pojedinim slučajevima (što zavisi od lokacije objekata) ni bez privremene lokalne vlasti, jer su bez saradnje s njom objekti praktično nedostupni – kao što je slučaj sa hramom Bogorodice Ljeviške, na primer, koji se nalazi usred gradskog jezgra nastanjenog Albancima. Jedan deo privremene vlasti ispunjava svoje obaveze i stavlja na raspolaganje sredstva koje je svetska zajednica odredila kao ulaganje kosovsko-albanske strane posle nemilih događaja marta 2004. godine.

Šta činiti u ovako složenim okolnostima u kojima srpsko pravoslavno srednjovekovno nasleđe deli sudbinu jednog teško rešivog političkog problema, punog dramatike i potencijalnih opasnosti, najvećih koje postoje na tlu današnje Evrope?

Na najopštijem planu svaki gest koji ide ka smanjenju tenzije, ili još bolje ka nekom trajnom rešenju Kosovskog pitanja, ujedno je i izraz suštinske brige za srpske svetinje.

Na kratkoročnom planu svi odgovorni faktori treba da koriste svaku realnu priliku za to da se zaštiti i obnovi postojeće kulturno nasleđe prihvaćeno od najviše instance kao svetsko nasleđe. To u najdubljem smislu obavezuje i albansku stranu, koja saradnjom na ovom planu može da dokaže svetskoj zajednici zrelost i dobru volju većinskog stanovništva da, kakav god status Kosovo imalo u daljoj ili bližoj budućnosti, zaštitu i očuvanje srpskog kulturnog nasleđa, dobrim delom shvati i tretira kao brigu i „posao“ autonomne ili samostalne kosovske vlasti. Albanci na

Kosovu morali bi biti svesni da je svetska baština na teritoriji gde oni danas čine većinu i njihovo nasleđe i potencijalna turistička atrakcija kad dođu neka bolja mirna vremena. U tom duhu bi trebalo da vaspitavaju svoje nove generacije, kao što su, recimo, građani Srbije ponosni na Lepenski Vir i Gamzigrad, iako ovi ostaci drevnih civilizacija, mezolitskog i poznorimskog perioda, nemaju ničiji nacionalni, znači ni srpski predikat, već predstavljaju dragoceno svetsko blago na teritoriji Republike Srbije.

Kako stvari danas stoje, najsigurnija perspektiva Kosova i Metohije je evropska perspektiva, to jest, članstvo svih preostalih balkanskih zemalja, sa njihovim većinama i manjinama, u Evropskoj zajednici. Katkad nam se čini da ta, već u velikoj meri ujedinjena Evropa, više želi da nas vidi u svojim redovima nego mi sami. I da nismo dovoljno svesni činjenice da će u Evropskoj zajednici država i naroda, sa prohodnim granicama, kako administrativnim, tako i ekonomskim, i zajednička kulturna baština, kao što su srpski srednjovekovni manastiri, usred Kosova biti bezbedna kao što je danas usred Pariza, na primer, bezbedan Notrdam.